



Олександр Морозов
науковий співробітник
Ніжинського краєзнавчого
музею і.м. Івана Спаського

ЮРІЙ ЛИСЯНСЬКИЙ У ФІЛАДЕЛЬФІЇ

ДОСЛІДИ НАД ЩОДЕННИКАМИ МОРЕПЛАВЦЯ

...Коли ми діждемось Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось-таки колись.

Тарас Шевченко. «Юродивий», 1857 р.

У продовж 1793–1799 років майбутній навколосвітній мореплавець, дослідник і картограф Аляски, нащадок ніжинського козацького роду Юрій Федорович Лисянський (1773–1837) служив волонтером на Британському флоті. Під час служби він багато подорожував, відвідав Великобританію, США та Канаду, Центральну та Південну Америку, Південну Африку, Індію. Весь вільний час молодий капітан-лейтенант постійно поглиблював свої знання, відвідував бібліотеки, різноманітні виставки, публічні виступи, театральні вистави, концерти та музейні інсталяції, збирав натуралістичні й етнографічні колекції, вів дорожні нотатки. Ці щоденникові записи для нас, сучасників, є важливим історичним джерелом, яскравою пам'яткою минулої епохи.

Одними з найцікавіших сторінок щоденників Ю. Лисянського є ті, де мандрівник описує свої враження від перебування у Сполучених Штатах Америки, зокрема, тодішній столиці – Філадельфії, де його особисто прийняв президент Джордж Вашингтон. У листі до брата Ананія від 4 листопада 1795 р. Юрій Федорович написав: «Президент же Вашингтон так ласкаво обійшовся зі мною, що я до кінця життя свого мушу залишатися йому вдячним й завжди казати, що не було ще в світі видатнішого за нього мужа. Простота його життя й доброзичливість у поведінці такі, що за одну мить захоплюють і дивують почуття». Враховуючи той факт, що Ю. Лисянський не наводив інших подробиць зустрічі, як і те, що про аудієнцію немає відомостей в американських джерелах, біографи мандрівника, описуючи її, давали волю фантазії та вигадували різноманітні деталі.

Ми поставили собі за мету, наскільки це сьогодні можливо, розібратися з цим важливим епізодом біографії нашого земляка, беручи до уваги історичні реалії того часу. Відразу зауважимо, що у своїх дослідженнях ми спиралися, насамперед, на щоденникові записи самого Юрія Федоровича.

Отже, якщо аудієнція була реальною, то виникає питання, хто з впливових мешканців Філадельфії міг скласти протекцію новоприбулому українському мандрівникові? Сам Ю. Лисянський пише, що за час перебування у столиці США (понад 4 місяці – з середини жовтня 1795 до середини березня 1796 р.), він зійшовся з багатьма впливовими місцевими родинами. Але деяко він викремлює особливо, присвятивши їм у своєму щоденнику найтепліші слова. Так, на початку візиту до США з Юрієм Федоровичем трапилася романтична пригода, яка вразила мандрівника і яку

він потім неодноразово згадував: дорогою з Нью-Йорку до Філадельфії (тривала 3 дні – 12–14 жовтня 1795 р.) він серед пасажирів диліжансу познайомився з чарівною молододою американкою. Місіс Полок їхала у справах із Нью-Йорку й викликала симпатію у нашого земляка. Пізніше Ю. Лисянський записав у щоденнику:

В житті моему не було подорожі більш приємної, ніж ця. Жаль тільки, що вона була настільки короткою. Серед приємної компанії в диліжансі знаходилася одна дама на ім'я Полок, котра їхала з Нью-Йорку. Вона вже тільки фігурою своєю могла б бути примітною, але особливо люб'язність її привела мене у захоплення й примусила час проминути надто швидко. Ми розпрощалися в Джерман-Тоуні (передмістя Філадельфії – авт.) з величезною вдячністю один одному за все, що трапилося під час невеличкої нашої подорожі.

Супутники сподобалися один одному, і романтичний тон мемуарів Ю. Лисянського (нагадаємо, що мандрівнику на той час виповнилося 22 роки і подорожував він у цивільному вбранні), навіть, дав декому з біографів підставу для жартів і двозначних натяків. Але повернімося до щоденника мандрівника.

Я думаю, що ми ніколи більше не побачимося, але сталося не так. Прибувши до Філадельфії з рекомендаційним листом до вельми заможного купця Антока (саме так подано у друкованій публікації щоденника Лисянського. – авт.), я побачив мою чарівну супутницю – це була дочка поважного старого... Вона відрекомендувала мене батькові як наймилішого, послужливого кавалера й доставила багато приємного за весь час своєї присутності тому, хто, за винятком звичайної чемності, нічого для неї не виявив.

Отже, виникає цілком логічне питання: чи не могли саме місіс Поллок та її батько, заможний і впливовий комерсант, бути тими особами, які ввели Юрія Лисянського до світського кола Філадельфії та, зрештою, сприяли його аудієнції з президентом Дж. Вашингтоном? Спробуємо це з'ясувати за доступними нам джерелами.

Історія Філадельфії 90-х років XVIII ст., коли це місто фактично було столицею США та слугувало резиденцією перших президентів федерації, як, власне, й оточення Джорджа Вашингтона у цей період, вивчені дуже добре. Але проблема в тому, що до останнього часу дослідників жодним чином не бентежила відсутність будь-якої інформації відносно особи впливового філадельфійського комерсанта на прізвище «Анток». Власне, й саме прізвище, яке є малоймовірним з точки зору англійської мови, до останнього часу в жодного дослідника не ви-



Юрій Лисянський

кликало здивування... Ми вирішили розібратися з цим питанням і з'ясувати особу загадкового «містера Антока». Використання сучасних інформаційних комунікацій дав цікаві результати пошуку – залучення спеціальних онлайн-ресурсів («Encyclopedia of Greater Philadelphia», англійськомовних пошукових систем «Familysearch», «WikiTree», повнотекстових архівів американської періодики «Newspapers», оцифрованих колекцій «Google-books» та славновісних генеалогічних збірань «мормонів») зробили свою справу!

Як і слід було сподіватися, розшук осіб на прізвище «Анток» у американських генеалогічних джерелах був марним: людей із таким прізвищем не було не тільки у Філадельфії XVIII ст., але й у США за весь час їх існування. Тоді ми зробили припущення: а якщо ніякого міфічного купця на прізвище «Анток» не існує, а просто має місце банальна археографічна помилка, яку не зауважив жоден із біографів Ю. Лисянського? Враховуючи важкий почерк мореплавця, можна гадати, що видавці щоденників невірно прочитали його запис. А якщо в оригіналі було написано не «Анток», а «Антон», тобто англійською – «Ентоні» (Anthony)? Як не дивно, але саме таке припущення швидко спрацювало: історичні пазли склалися у чітку картинку...

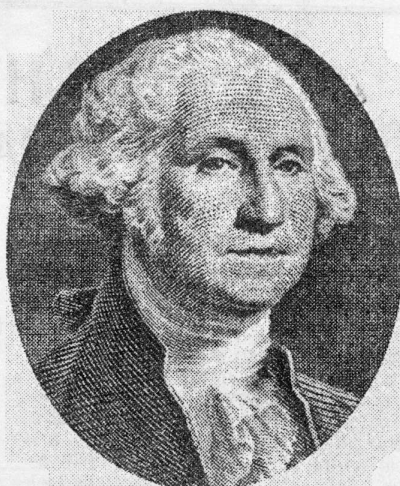
Дійсно, у цей час у Філадельфії жив впливовий комерсант і меценат Джозеф Ентоні (Joseph Anthony, 1738–1798), який залишив яскравий слід у досягненні для нас архівних документах, особливо – у судових майнових справах. У молоді роки він був капітаном торговельного флоту в Ньюпорті, мав за дружину Елізабет Шеффілд (Elizabeth Sheffield), яка народила йому 5 дітей, у т.ч. й до-

нюку Марту 1769 р.н. 9 квітня 1795 р., за півроку до дорожньої зустрічі з Юрієм Лисянським, Марта Ентоні (Martha Anthony) взяла шлюб із компаньйоном батька, молодим комерсантом ірландського походження Хью Поллоком (Hugh Pollock) і, як свідчить реєстраційний запис у місцевій протестантській церкві (First Baptist Church in Philadelphia), стала «місіс Поллок». Саме до капітана Джозефа Ентоні у Філадельфію й мав рекомендаційного листа Юрій Лисянський! До речі, отримати цього листа він міг від когось зі своїх знайомих англійських морських офіцерів.

Родина Ентоні мала вагомий вплив у світських колах Філадельфії. Крім батька-комерсанта, варто згадати його сина Джозефа-молодшого, який був визаним майстром «крібних справ» і виконував замовлення для аристократичних родин міста, в т.ч. й родини президента США. Також рідний небіж Джозефа Ентоні-старшого – Гілберт Чарльз Стюарт (Gilbert Charles Stuart) був видатним американським художником-портретистом, автором низки найвідоміших портретів Джорджа Вашингтона та членів його родини! Один із цих портретів першого президента і досі прикрашає однодоларову купюру США. Відтак, родина Дж. Ентоні, яка доброзичливо прийняла у Філадельфії нашого земляка-мандрівника, була у близьких стосунках з родиною Вашингтонів і мала всі можливості посприяти аудієнції Юрія Лисянського з першим президентом Сполучених Штатів Америки!

Відомо що Джордж Вашингтон та його дружина Марта мешкали у Філадельфії у звичайному будинку, що нічим не відрізнявся від інших будинків мешканців міста. Ця «резиденція» не мала жодної охорони й обслуговувалася невеликою кількістю прислуги. Родина Вашингтонів часто робила прийом для поважних мешканців та гостей міста. Сучасник Вільям Саллівен у 1834 р. так згадував один із подібних президентських прийомів:

Вашингтон приділяв цим візитам годину щовіторка, від третьої до четвертої після обіду... Місцем прийому була вітальня у задній частині будинку, 25 на 30 футів довжиною, включаючи веранду, що виходила до саду. О третій годині, або в інший час протягом чверті години після третьої, відвідувача проводили до цієї вітальні, з якої тимчасово прибирали всі стільці. Увійшовши, він бачив мужню постать Вашингтона, одягненого в чорний оксамит, що тримав в руках трикутну кокарду, прикрашену по краям чорним пір'ям завдовжки близько дюйма. У нього були пряжки на колінах і взутті, а також довга шлага з тонко кованим відшліфованим сталевим лезом. Піхви шлагги були з білої гладкої шкіри. Відвідувача підводили [до Вашингтона], і той вимагав, щоб ім'я його було вимовлене настільки чітко, щоб той міг його почути. Він зустрічав відвідувача достойним поклоном, при цьому його руки були розставлені так, щоб указувати на те, що вітання не повинно супроводжуватися рукостисканням. Коли гості входили, то вони ставали колом уздовж кімнати. О чверті на четверту двері зачинялися... Він починав від правого краю і розмовляв з кожним відвідувачем, звертаючись до нього на ім'я та обмінюючись кількома словами. Коли він завершував своє коло, то повертався на своє попереднє місце, і відвідувачі по черзі



Президент США Джордж Вашингтон (за малюнком Г. Стюарта) (ліворуч) та капітан Джозеф Ентоні (праворуч)



підходили до нього, кланялися й ухилили. До четвертої години церемонія завершувалася.

Тож, немає жодного сумніву, що учасником саме такої церемонії і став наш земляк Юрій Лисянський у жовтні 1795 р.

Час, який Ю. Лисянський провів у Філадельфії, залишив у мандрівника виключно приємні враження. Відвідав допитливий українець і такі заклади, як «Музей містера Піля» та Публічну бібліотеку з відомою мармуровою статуєю Бенджаміна Франкліна на фасаді. У листі до брата Ананія Юрій писав:

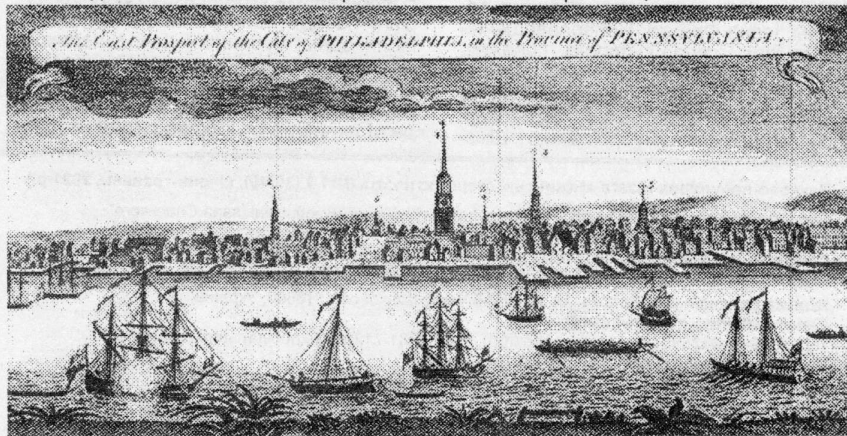
Філадельфія є столицею Пенсильванії. Її також назвати можна і столицею Штатів, тому що й Президент, і Конгрес, і Сенат там мають своє місцезнаходження... За будівництвом і купецтвом це є одне з найкращих міст у світі... Воно лежить при річці Делуарі й славне морською торгівлею. При всьому тому регулярність та чистота тут такі, що в наступні 50 років місто точно не програє жодній столиці у світі... Що стосується жіночої статі, то вона у ввітності не тільки не поступається будь-якому місту, але й перевершує інші.

У березні 1796 р. наш земляк-мандрівник покинув Філадельфію, залишивши теплі спогади про це місто та його мешканців.

Нам сьогодні добре відомо як склалися долі учасників описуваних нами подій. Джордж Вашингтон, якого вважають одним із засновників американ-

ської демократії, творцем Конституції та розбудовником державних органів США, відбув два терміни президентства. Відійшовши від державних справ, він жив у своєму маєтку, був головнокомандувачем американської армії в чині генерал-лейтенанта. Помер 15 грудня 1799 р. і був оплакуваний американцями як батько нації. Відставний капітан американського торговельного флоту Джозеф Ентоні помер роком раніше, маючи лише 60 років від народження. Гілберт Стюарт ще за життя став успішним митцем, якого вважали одним із засновників сучасного реалістичного американського живопису. Художня творчість була його пристрастю до останніх днів. Але гроші небіж Дж. Ентоні рахувати так і не навчився, і тому помер у Бостоні у злиднях у 1828 р. на 72 році життя. 20 листопада 1806 р. американські газети надрукували повідомлення про передчасну смерть в Нью-Орлеані відомого нью-йоркського комерсанта Хью Поллока, компаньйона фірми «Pollock and Morgan». Імовірно, мова йде про чоловіка згадуваної нами Марти Поллок, доньки Дж. Ентоні... Про долю самої місіс Поллок, на жаль, поки відшукати інформації не пощастило. Вірогідно, як і належало добропорядній американці баптистського віросповідання, вона стала доброю господинею дому та турботливою матір'ю багатодітної родини.

Ось так розвиток сучасних комунікаційних технологій дозволили внести суттєве уточнення в біографію видатного земляка-мореплавателя.



Місто Філадельфія. Гравюра XVIII ст.